

աշխատութենէ կը հանգչեցնեն և միանգամայն նորէն առ այն կը պատրաստեն :

Ե. Մաքրութիւն :

Սաքրութիւնը մասնաւոր կերպով առողջութիւն պահելու շատ հարկաւոր է : Վաստիարակութեան տեղ մը՝ ամէն բան պէտք է որ ամէն կերպով մաքուր ըլլայ . սրահները , դասատունները , գաւիթները , ճեմելիքները , ննջարանները : Բայց պէտք չէ ալ որ մաքրութիւնը չափն անցնի :

“ Սաքրութեան չափազանցութեանէն զգուշացիր , կ'ըսէ Ֆենելոն . մաքրութիւնը թէ որ չափաւոր ըլլայ , առաքինութիւն մըն է , բայց երբոր մարդ չափազանց ետեւէն երթայ՝ թէթեւամտութիւն կը զարնէ . կիրթ ախորժակը չափազանց փափկութիւնը կը մերժէ . ինքը պզտիկ բանէն թու փոյթ կը տանի և ամենեւին պըղտիկութիւն չսեպեր ” :

Վարելի է առանձնական դաստիարակութեան մէջ չափազանց մաքրութիւնը վախնալու բան ըլլայ . բայց հասարակաց դաստիարակութեան մէջ չեմ կարծեր որ շատ վախնալու ըլլայ , գուցէ և ոչ կարելի բան է :

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Վիկտոր Ալֆրէրի : (Տես երես 148)

Հասանք հիմա Լաֆիէրեայ առանձին ողբերգութիւններուն վրայ խօսելու . և որովհետեւ ասոնց մէջ առաջինը կարգաւ Փիլիպպոս Բ ողբերգութիւնն է , անոր համար այս հատուածին մէջ անիկայ պիտի տեսնենք : Լաֆիէրեգութիւնը նոր ատենի պատմութիւն է . ասոր մէջ կը տեսնենք որ Փիլիպպոս Բ Սպանիոյ թագաւորը կը սպաննէ անգլիացի թագաւորը իր Վարոլոս որդին , և

Լաֆիէրեթ թագուհին ալ , որ Հենրիկոս Բ Վաղղիոյ թագաւորին աղջիկն էր , Փիլիպպոսի որդւոյն օրինակին կը հետեւի : Լաֆիէրի զՓիլիպպոս կատարեալ բռնաւոր մը ձեւացուցած է՝ որ չափ որ կրնար մտածուիլ ու գրչի տակ դուրսիլ . իրեն Փիլիպպոսը՝ Տակիտոսի նկարագրած Տիբերին նախանձորդը սեպելու արժանի է : Լաֆիէրի սիրտ մը ուրեմն բնականապէս ծնողական գութ ալ չէր ճանչնար ու այն որդիքները , որ կենաց երկարութեան և ուրախութեան զօրաւոր առիթներ պիտի ըլլային իրեն , իբրեւ իրեն հպատակաց պէս կը նայէր անոնց վրայ . անոր համար այս ողբերգութեանս մէջ Փիլիպպոս գէշ աչքով կը նայի իր Վարոլոս որդւոյն վրայ , ամենայն բռնաւորութեամբ անոր դէմ զինուած . մանաւանդ տեսնելով ալ որ Վարոլոս իր կնոջ Լաֆիէրեթին հետ սէր կապեր է ու անկէջ կը սիրուի , նախանձը սաստիկ կը շարժի , և վերջապէս կ'ուզէ երկուքն ալ սպաննել . բայց Վարոլոս սրով զարնուելէն անմիջապէս ետքը՝ կարգն որ Լաֆիէրեթի կու գայ , Փիլիպպոս կ'արգիլէ զինքը ու կ'ուզէ ողջ թողուլ . բայց անիկայ յանկարծակի Փիլիպպոսի սուրը յափշտակելով՝ կը վերաւորուի : Լաֆիէրի բոլորովին անմեղ չգներ զՎարոլոս , ու կը տեսնես որ շատ ուժով է բնութեամբ . ինչպէս նաեւ Լաֆիէրեթի հետ անկարգ սէր ունի , բայց ասոր պատճառը այն է՝ որ Լաֆիէրեթը առաջուց բուն Վարոլոսի խոստացուած էր ու ետքը Փիլիպպոս զանիկայ իրեն երրորդ կնիկ ուզեց առնել . դարձեալ Հոլանտացոց դեսպանին հետ ալ առանձին խօսեր է , ու իրենց ապստամբութեանը իրաւունք տուեր է . բայց այս յանցանքն ալ այնպէս մը ձեւացուած է , որ Վարոլոս չհամարձակելով այսպիսի բնաւորութեամբ հօր մը հետ խօսելու՝ վշտակից եղեր է ապրտամբաց Փիլիպպոսի պաշտօնեաներէն քաշած նեղութիւններուն : — Բայց այս ողբերգութեան ստոյգ պատմութեանը վրայ քանի մը գիտնալու ծանօթութիւն կայ . Փիլիպպոս Բ պատմութեան մէջ

իրարմէ բոլորովին զանազան գոյներով նկարուած է . պատմագիրներէն ոմանք զինքը ամենալաւ , արդարասէր ու ճշմարիտ ուղղափառ թագաւոր մը կը ցուցնեն , ինչպէս որ Սպանիոյ արքայական աթոռը կը պահանջէր . իսկ այլք ալ Լւիսիէրեայ նկարագրածին պէս՝ կասկածոտ , վայրագ , արիւնահեղ , վերջապէս բռնաւոր կը գնեն : Երեն որդւոյն գալով՝ գրեթէ ամէն պատմագիրք գէշ բնաւորութեան տէր կը նկարեն զանիկայ . բայց Լւիսիէրին զՓիլիպպոս բռնաւոր ընելէն ետքը՝ պէտք էր որ զԵրուսաղէմ շատ աւելի ազնիւ իշխան մը ձեւացնէր , որպէս զի ողբերգութիւնը կարենայ անմեղութեան մը վրայ սիրտ շարժել . վասն զի ինքը այն կարծիքն ուզեց առնել՝ որ Փիլիպպոս սպաններ է զԵրուսաղէմ , և ոչ թէ Երուսաղէմ բաղանեաց մէջ իրեն երակները բանալ տուեր է . թէպէտ և դարձեալ մէկ երկու պակսութիւն ու յանցանք ալ թողուցած է վրան , ինչպէս որ տեսանք վերը : Սակայն պատմագրաց մէջ կան ալ ոմանք , որ կ'ըսեն թէ Փիլիպպոս Երուսաղէմի ու Երուսաղէմի իրար սիրելուն նախանձելով՝ գործել տուաւ այս սպանութիւնը , և Լւիսիէրի ասոնց վրայ հիմնեց իր ողբերգութիւնը , ու անոր համար Երուսաղէմ ալ անմեղութիւն տուաւ : Ի՞նչ պարագայի մը մէջ միայն Լւիսիէրի բոլորովին զարտուղեցաւ պատմութենէն . իրեն ողբերգութեանը մէջ Երուսաղէմ՝ Երուսաղէմի հետ մէկտեղ կը մեռնի , ուր ընդհակառակն յայտնի է ամէն պատմագիր ներէ՝ թէ քանի մը ամիս ալ դեռ ապրեցաւ . բայց թէպէտ շատերը կ'ըսեն թէ բնական մահ ունեցաւ , չգիտցուիր որ ինչ մահուամբ մեռաւ : — Լւիսիէրեայ նկարագրած Փիլիպպոսին բնաւորութիւնը՝ պատմութիւնը խորին անդրադարձութեամբ կարդացողներու համար շատ ուղիղ կ'երևայ . Լւիսիէրի իր ազատասիրութեան ոգւովը վառուած՝ լաւ թափանցեր է ճշմարտութեան մէջ : Բայց ասոր և ողբերգութեան ուրիշ պատմական պարագաներուն վրայ մանրա-

մասնաբար խօսելու նիւթերնուն սահմանը չտանիր և կերպով մըն ալ այնչափ էական բան մը չէ մեր դրած վախճանին . անոր համար ասոնք իբրեւ ստոյգ պատմութիւն առած՝ ողբերգութեան շէնքին վրայ քանի մը քննութիւններ ընենք :

Փիլիպպոսը կատարեալ բռնաւոր մըն է ըսինք . բռնաւորին սիրտը ամէն կրից ենթակայ կրնայ ըլլալ , բայց այն կերպով չբորբոքիր՝ ինչպէս որ երիտասարդութեան կրակը կը ցոլայ . իր ամէն կրից ու փափաքանացը մէջ՝ խորին ու շարունակական զգացմունք ունի . իր կիրքերը բերան չունին , ու բռնաւորը լուռ կ'ըլլայ . դրսուանց հանդարտ և ամեն նախն բարկութիւն չունի՝ մինչև որ կիրքը իր վերջին սահմանը հասնի . կեղծաւոր , որչափ որ ներքին կիրքերը զայրագին են . որ և իցէ կրից ատեն ալ միշտ բռնաւոր է . կնիք ամենայնի՝ հպարտ , անողորմ ու վրէժխնդիր է վերջի աստիճանի : Երանկ գեղեցիկ նկարագրած է Լւիսիէրի զՓիլիպպոս , և խօսակցութիւնն ալ այն բնաւորութեան ճիշդ համեմատ դրած է բերանը : Երբ բռնաւորին մտերիմ մը տուած է , որ իր դրութեանը դէմ հակառակ բան էր . թերևս ասոր պատճառը այն է , որ դեռ իր ասպարիզին սկիզբն ըլլալով՝ բոլորովին հաստատուած չէր իր մտածութեանց մէջ . կամ մանաւանդ թէ սաւառիկ ըմբռնելով Փիլիպպոսի բնաւորութիւնը՝ զգաց ներքին ազդմամբ մը որ պէտք էր մտերիմ մը տալ Փիլիպպոսի : Սակայն այս անձը , որ Լուսիէրի կ'ըսուի , սովորական մտերիմներուն պէս չէ . Փիլիպպոսի բերանը լուռ է անոր ալ , բայց որովհետև անիկայ բնաւորութեամբ Փիլիպպոսի շատ կը նմանի՝ կը դիտէ զՓիլիպպոս ու անոր աչուրներուն վրայ կը կարգայ սրտին խորհուրդներն ու հրամանները , և լուռութեամբ կը կատարէ . մեծ հանճարէ ելած նկարագրութիւն է այս : Երկուքին բնաւորութիւնը իրարու նման է ըսինք . այս տարբերութեամբ որ Լուսիէրի ծառայական ոգի ունի , ինչպէս աղէկ կը դիտէ Լուսիէրի

քննաբանը . ապա թէ ոչ անոր պէս վաշ-
րագ է ու անոր պէս խորունկ բնաւո-
րութիւն ունի : Փիլիպպոսի պէս բըռ-
նաւոր մը չկրնար հանդիսականաց առ-
ջն առանձնախօսութիւն ընել ու իրեն
սրտին տագնապները յայտնել , որով
հետեւ պէտք է որ ասոնք իր սրտին խո-
րերը թաղուած ըլլան . այսպէս Մ. Լ. Ֆիե-
րի ալ մէկ անգամ միայն բերանը ա-
ռանձնախօսութիւն կը դնէ՝ խիստ հար-
կաւոր ու աղուոր տեղ և ամենահամա-
ռօտ , որ վերջէն պիտի տեսնենք : Բայց
այն էական կիրքն որ բոլոր ողբերգու-
թիւնը կը դարձնէ և Վարդուսի ու Լ-
ղիսաբէթայ մահը կը պատճառէ , նա-
խանձն է . Փիլիպպոս չքաշեր որ Վարու-
լոս որդին իր Լղիսաբէթ կնոջ հետ սէր
կապէ ու փոխադարձաբար անկէջ սէր
տեսնէ . և ասիկայ Լղիսաբէթի վրայ
սէր ունենալէն չէ , հապա իր խորին
բնաւորութիւնը սաստիկ կ'առնուի այս
բանէս : Վր կանչէ իր առջև ողբերգու-
թեան երկրորդ հանդիսին Լղիսաբէթն
ու Վարդուսը , և առանց պատճառն ը-
սելու կը հրամայէ Վոմէզի որ դիտէ :
Փիլիպպոս այսերկու տեսարանին քաղցր
կերպով մը ու երկխօս իմաստներով
չփութելով զիրենք և խիստ վարպետ
կերպերով բանը դարձնելով՝ գաղտնի-
քը առանց իրենց իմանալուն բերններնէն
կ'առնէ . խիստ աղուոր տեսարաններ
են ասոնք , որ առաջին կարգի գեղեց-
կութեամբ կը փայլին : Վրէժխնդրու-

թիւնը ալ կը բորբոքի սրտին մէջ , ու
երրորդ հանդիսին խորհուրդ մը կը ժող-
վէ , որուն մէջ իր ատելութիւնը ծած-
կած՝ կ'ամբաստանէ զՎարդուս իբրեւ
թէ հայրասպանութիւն փորձեր է , և
իր սիրտը հայրական գթով մը լեցուն կը
կեղծէ . խորհրդականները ամէնն ալ
գիտեն ճշմարտութիւնը , բայց Փիլիպ-
պոսի վախէն դողալով՝ իրմէ աւելի ամ-
բաստան կ'ելլեն Վարդուսի ու իբրեւ թէ
իրեն հայրական զգացմանցը դէմ՝ կը
խօսին : Վրայն Բերէզ անունով խոր-
հրդականը , որ ճշմարտութիւնը գիտ-
նալով՝ Վարդուսի հետ անձնական բա-
րեկամ էր , համարձակ բերանով ու
սաստիկ վշտացեալ սրտով ճշմարտու-
թիւնը Փիլիպպոսի առջև կը դնէ՝ ամ-
բաստանութիւնները սուտ հանելով :
Մ. Լ. յստակցութիւնը հարկաւոր էր՝
խորհուրդը մէկ միահաւան մտածու-
թեամբ չշարժելու համար , ապա թէ
ոչ Փիլիպպոսի բռնաւոր բնաւորութիւն
ու իրեն ատելութեան չափը դուրս ցատ-
քելու առիթ չէր մնար ու ամէն բան
արդարասիրութեան քօղին տակ կրնար
ծածկուիլ : Խորհուրդը լմնալէն ետքը՝
Փիլիպպոս կը հրամայէ որ խորհրդա-
կանք կրօնքի պաշտօնէից հետ մէկտեղ
ուրիշ առանձին ժողովք մը ընեն ու վը-
ճիւր կտրեն . բայց չկարենալով բարկու-
թիւնը ներսը զսպել՝ այս առանձնախօ-
սութիւնը կ'ընէ .

Ո՛վ , դաւաճանք քանի՞ն . . . Մ. Լ. յսպէս ժըպիրհ գու , Բերէզ . . .

Արդեօք ըզսիրտ իմ ծանեաւ . . . ա՛հ , ոչ . . . այլ բանք որպիսի . . .

Զինչ այդ խրոխտ գողողութիւն . . . իսկ այդպիսի ոմն ոգի

Ծնանի՛ ուր ես թագաւորեմ , եւ կեայ՝ մինչ ես թագաւոր եմ :

Երրորդ հանդիսին Փիլիպպոս ա-
ռանց սպասելու ժողովքին վճռոյն՝ գի-
շեր ատեն զէնքերով ու ջահերով կու
գայ Վարդուսը յանկարծակիի կը բռնէ
ու վրան զէնք կը գտնէ . և այս խօսա-
կցութեան ատենն որ արդէն վրէժխն-
դրութեան կը սպասէր՝ Վարդուսի խօս-
քերէն աւելի զայրանալով , շղթաներու
զարնել կու տայ զանիկայ ու բանտ
կը խաւրէ : Փիլիպպոսի գալը հոս ան-

պատճառ է . բայց իրեն կիրքն էր որ
բռնադատեց զինքը իր վրէժխնդրու-
թիւնը յագեցընելու , ալ չկարենալով
ինքըզինքը սանձել . և Մ. Լ. Ֆիերեայ ա-
րուեստը հոս այս եղած է , ինչպէս
ինքն ալ կ'ըսէ , որ այդ բանտարգելու-
թիւնը առաջին ժողովքէն ետքը ձգե-
լով՝ աւելի դուրս ցատքեցընէ Փիլիպպո-
սի վրայ բռնաւորութեւ յատկութիւնը :
Վարդուսի բանտարգելութենէն ետքը՝

Կոմէզ առանձին կը գտնայ զԼադիսա-
բէթ , որ Կարօլոսի վիճակն իմացած՝
շատ տխուր էր . այնպէս վարպետու-
թեամբ կը խօսի ու այնպիսի կեղծ գը-
թութեամբ կը վարուի հետը , որ Փի-
լիպպոսի երկրորդ հանդիսին մէջ քըն-
նած կարծիքը ալ բոլորովին ամենայն
իրօք կը հաստատէ . և այս բանիս հա-
նելու համար՝ կը սկսի ինքն ալ գանգա-
տիլ Փիլիպպոսի վրայ , և ամէն բան ճշ-
մարտութեւ իրեն դիմաց դնելով ու Փի-
լիպպոսի չար ոգին յայտնելով՝ կը խաբէ
զանիկայ , ու ինչուան իր օգնութիւնը
խոստանալով Լադիսաբէթի , որ կ'ուզէր
Կարօլոսը փախցընել , կ'առնէ բանտը
կը տանի զինքը : Զորորդ հանդէսը
ասով կը գոցուի , որ կարծես թէ գոր-
ծողութիւնն ալ լմնցաւ ու Կարօլոսի
ազատութիւնը ապահովցաւ . ասկէց
աւելի աղուոր բան չկրնար ըլլալ որք-
երգութեան մը համար , որ այն ա-
տենն որ վերջին կնիքը կ'ելլէ՝ բանե-
րը յաջողած սեպուին , ու հինգերորդ
հանդիսին ամէն բան բոլորովին նորէն
փոխուի : Կոմէզին ճարտար խօսակցու-
թիւնը հիանալի է , որովհետեւ կը
տեսնես որ ճշմարտութիւնը կ'ըսէ , և
Փիլիպպոսին վրայ ըմբռնած ու զգուած
չարութիւնները սրտէն իբրեւ բեռ մը
կը վերցընէ ու ախորժով մը կ'իմացընէ ,
որ կը ցուցընէ թէ թէպէտ և իրաւը
ճանչցած է , բայց իր բնաւորութիւնը
ակամայ զինքը միշտ դէպ 'ի չարն կը
հակամիտէ : Լադիսաբէթի հետ ամէն
մարդ կը խաբուի Կոմէզի լեզուէն , ու

րով աւելի գեղեցիկ կերպով կը լմննայ
այդ տեսարանը , որ Կարօլոսի վերջին
թշուառութեւ պատճառ պիտի ըլլայ :

Հինգերորդ հանդիսին՝ Լադիսաբէթ
բանտին մէջ կը յորդորէ զԿարօլոս որ
հաւանի ու փախչի . բայց Կարօլոս ա-
ղէկ ճանչնալով Կոմէզին բնաւորութիւ-
նը՝ չխաբուիր , և այս մտածութեամբ
շատ աղուոր տեսարան կը ձեւանայ այդ
խօսակցութիւնը . Կարօլոս ոչ միայն չու-
զեր փախչիլ , հապա այն գաղտնիքին
բոլոր խորը մէկէն թափանցելով՝ ինքը
կ'աղաչէ կը յորդորէ զԼադիսաբէթ որ
շուտով մը բանտէն ելթայ . Կարօլոս
անմեղ ու բարեսիրտ կնոջ մը պէս դի-
րահաւան պէտք չէր ըլլար : Բայց ան-
դիէն մէկէն վրանին կը հասնի Փիլիպ-
պոս , ու իր յետին ատելութիւնը խիստ
սաստիկ զայրացած սրտով թափելու
ատենը՝ արիւնաշաղախ սրով մը ներս
կը մտնէ Կոմէզ , այն մարդն որ անանկ
աստիճանի գթութեամբ կը խանդա-
ղատէր երկուքին վրայ . կը հարցընէ
անոր Փիլիպպոս թէ իրեն անգութ հը-
րամանը կատարեց . կը պատասխանէ
Կոմէզ որ այն սուրը Բեթելի՝ Կարօլոսի
բարեկամին արիւնովը դեռ ջերաջերմ
կը ծխայ : Կարգը հիմա այս երկուքին
կու գայ . այն սուրը Կարօլոս կ'ընտրէ
իրեն ազատարար ու Լադիսաբէթի թոյ-
նը կու տայ . և հոն երկուքն ալ կը
մեռնին : Փիլիպպոս իր ամուսինն ու
իր որդին դիմացը դիակնացած տեսնե-
լով՝ այդ կտրուկ խօսքը կ'ըսէ , որ ողբ-
երգութեան վերջին կնիքն է :

Հեղեղք գընան արեան . . . եւ յորպիսի՝ արենէ . . .

Ահա լոցան վրէժք իմ ահեղ . . . այլ ես իցեմ ինչ երջանիկ . . .

Կոմէզ , բընաւ ի մարդկանէ՝ գըթպիհ այս դէպք լիցին ծածկեալ .

ինձ ըզհամբաւ , եւ առ քեզ՝ թէ լուռ կայցես՝ պահիցին կեանք :

Լա Բիթերի այս վերջին տողերուն
համար ասանկ կ'ըսէ առ Վալսապիճի
գրած նամակին մէջ . Լա չորս տողե-
րէն երկու առաջինները զղջման պզտիկ
նշան մըն են , և այս անոր համար դրեր
եմ , որ ցուցընէմ թէ Փիլիպպոս թէպէտ
վերջին աստիճանի անօրէն , բայց դար-
ձեալ մարդ էր , որպէս զի բոլորովին բը-

նութի գուրս չեղեմ : Լաքը պէտք էր
զինքը թշուառ ցուցընել . բայց այս ալ
միայն իր խղճմտանաց սաստիկ խայթէն
է , և ոչ եթէ իրական թշուառութիւն
մը պիտի ըլլար իրեն՝ որդւոյն ու կնոջ
մահը : Իսկ ամենէն վերջը պէտք էր իր
բնաւորութիւնը դուրս ցատեցընել
տալ . անոր համար այն թեթեւ զղջա-

նալէն ետքը՝ տողով մըն ալ կը յայտնէ իր վախը որ ինչպէս ուրիշներէն կը ջանար ծածկել իր անօրէնութիւնը , ու անմիջապէս ետքը կը սպառնայ դեռ ուրիշ արիւն ալ թափելու . և ասիկայ Վոմէզի արիւնն է , որուն միայն վստահութիւն կը ցուցնէր . և այս մտածութիւնն ալ մենք աւելցնենք վրան , որ այնպիսի մարդու մը կէտքը վերջնելու կը սպառնայ , որ ճարտարութեամբ և խորագիտութեամբ իրեն կը հաւասարէր , ինչպէս որ Փիլիպպոս ալ կը վկայէ , առանց անոր հաւասարի մը ձեռնառութեանը այսպիսի յանդուգն մտածութիւն մը գլուխ հանելու համար :

Բայց երրորդ հանդիսին դառնալով՝ Փիլիպպոս կ'ամբաստանէ զՎարդուս ժողովքին մէջ , որ հայրասպանութիւն փորձեր է . բայց այսպիսի էակոն ամբաստանութիւն մը , որ քան զամենայն յանցանս ծանր պիտի երևնար Վարդուսի վրայ , այնչափ լաւ դուրս ցատքած չէ ու անձնմարտանման ալ կ'երևայ . և ըստ ինքեան դժուարին բան է որ անանկ խորամանկ բռնաւոր մը՝ ամբաստանութեան այսպիսի յայտնի միջոցի մը մէջ սխալած ըլլայ :

Եւս ողբերգութեան մէջ երկրորդ անձն է Վարդուս Փիլիպպոսի որդին , որուն վրայ կ'երթայ բոլոր հանդիսականաց աչքը . Վարդուս՝ հօրը ատելի եղած , Լիսաբէթի հետ չկարենալով սրտին իղձը կատարել , և պալատականները իրեն թշնամի ու նախանձող ունենալով : Ինքը Փիլիպպոսի դէմ է , որովհետեւ կը տեսնէ անոր սաստիկ ատելութիւնը . բայց իրեն բնաւորութիւնը ազնուական է , անանկ որ այնպիսի գազանասիրտ հօր մը չափազանց խօսքերէն ու գործողութիւններէն ետքն ալ՝ դարձեալ միշտ չափ մը կերպ մը կայ իրեն խօսելուն մէջ , թէ Փիլիպպոսի առջև եղեր է և թէ ետևէն . գովեստի արժանի է Լիսաբէթայ այս մտածութիւնը : Վարդուս սրտին մէջ անկարգ սէր մը ունի Լիսաբէթի վրայ . բայց առաքինութեան շարժումներ

ներն ալ զգալով սրտին մէջ՝ բոլորովին դուրս չտար կիրքը . և աղէկ կ'ըսէ Լիսաբէթի , որ եթէ Վարդուս այս բանիս մէջ խիստ մոլի երևնալու որ ըլլար , հանդիսականք վրան գթութիւն չէին կրնար ունենալ . նոյնպէս , մանաւանդ թէ աւելի զգուշաւոր է Լիսաբէթ , որ ամուսնութեան կապովն ալ միացած է Փիլիպպոսի հետ . ուստի թատերգութեան արուեստը լաւ ճանչցող ողբերգու մը՝ այս աստիճանի պէտք էր դնէր այդ սէրը : Վարդուս՝ Լիսաբէթ անուամբ վերը յիշուած պալատականք բարեկամ ունի իրեն . և անմիջապէս Լիսաբէթի հետ առաջին անգամ տեսնուելէն ետքը՝ Լիսաբէթ կուգայ իրեն , ու ինչպէս սրտի բարեկամ մը կը խօսի թշուառացելոյն հետ՝ անանկ զգայուն խօսքերով իրեն վշտերուն հաղորդակից կ'ուզէ ըլլալ . բայց այս խօսակցութիւնը մէկ անգամ միայն կ'ըլլայ , և Լիսաբէթ մէկ մ'ալ ժողովքին մէջ կ'երևայ ու հոն կը պաշտպանէ զՎարդուս : Եզի այսպէս մը կ'երևայ թէ ըստ ինքեան այնչափ լաւ չէ որ Վարդուս մէկ զօրաւորագոյն կրճով մը դեռ սաստիկ բորբոքած ատենը ու Լիսաբէթի անմիջապէս տեսութենէն ետքը՝ Լիսաբէթի հետ տեսնուի . որովհետեւ թէպէտ ասոնք իրարու հակառակ կրքեր չեն ու երկուքն ալ մէկտեղ դնելը մեծ առաւելութիւն մը կու տայ այդ ողբերգութեան , բայց այս առթիւ՝ բարեկամութիւնը աւելի տկար կը մընայ , և թող որ երկու ուժով գեղեցկութիւններ իրարու ետևէն դրուելու որ ըլլան ողբերգութեան մէջ՝ այնչափ ազդեցութիւն չեն ընէր . անոր համար լաւագոյն կ'ըլլար որ երբ քիչ մը աւելի հանդարտէր իր առջի կրքէն , այն ատեն խօսէր Լիսաբէթի հետ . բաց ասկից՝ նաև շատ անգամ պէտք էր խօսէր հետը :

Լիսաբէթ երիտասարդ թագուհի մըն է , անմեղ ու անկեղծ . Վարդուսի վրայ սէր կապած է , անոր համար կըրքին սաստկութենէն՝ անխոհեմ է . Փիլիպպոսի ու Վոմէզի հետ խօսելու ատեն այդ գաղտնիքն որ աւանդաւ

ռանց իր գիտնալուն կը յայտնէ , կրից շարժմունքներէն է միայն , որ այնպիսի գիպուածներու մէջ դժուարին էր կրբի մէջ եղողի մը , մանաւանդ կնոջ մը՝ ծածկելը . և ահաւասիկ հոն է գեղեցկութիւնը , որ իր ապահով եղած ատենն որ բանը չյայտնեց ինքը , առաջուց կասկած ունեցողները՝ տեղն 'ի տեղը իմացած են :

Եւ իմէզը արդէն նկարագրեցինք . Փիլիպպոսն ու Եւստիքիոսն իրարու բաղդատելով՝ առջինը ինչ որ ըլլայ միշտ թագաւոր է , բայց Եւստիքիոսը իր ցած բնաւորութեամբը՝ թերեւս զգուցեցնէ հանդիսականները . և ահաւասիկ ասիկայ կը ցուցնէ թէ ուրեմն Սաւրիի խնայեալ աղէկ ստորագրեր է Եւստիքիոսին անձին ինչ կողմէն բնաւորութիւնը : Եւստիքիոսն ապա կ'երևայ այն կտորը , որ Եւստիքիոսն մահուան լուրը բերելէն ետքը՝ լուռ կը կենայ ամենեւին ու խօսքով մըն ալ ամենեւին ծաղը չընէր Եւստիքիոսն ու Եւստիքիոսն բէթը . դողացնելու բնաւորութիւն :

Եւստիքիոսն , որուն վրայ նոյնպէս վերը խօսեցանք , իր ջատագովութեանն ատենն՝ այս առածը կը յարմարեցնէ Եւստիքիոսին վրայ .

Ձի ոչ ուրեք դէ եհաս
Յայտքանի անգըթութե յեղակարծ ումն ի կատար .

ասիկայ ըստ ինքեան ամէն մարդու վրայ ճշմարտութիւն չէ , բայց ճարտասանին բերանը շատ վայելուչ է , որ անիկայ իբրեւ ընդհանուր առած առնելով՝ իր խօսակցութիւնն ու ժողովընէ :

Եւստիքիոսն , որ միայն ժողովքին մէջ կ'երևայ , կրօնքի ոգի ունեցող ձեացուցած է զինքը . ասիկայ կրօնից պաշտպան կ'եղէ ու զԵւստիքիոսն իբրեւ օրինակ հար ու քրիստոնէութենէ՝ ապստամբ կ'ամբաստանէ : Եւստիքիոսն կողմանէ աւելորդապաշտութե ամբաստանելով՝ աղուոր , Եւստիքիոսն բնաւորութեանը ճիշդ յարմար ու պատմութեան ալ համեմատ է . բայց աւելի պէտք էր դուրս ցատքեցնել , և նմանապէս պէտք էր մէկ վայրկեանի մը վրայ կապել իր ազդեցութիւնն ու երկրորդական բան մը ընել :

Եւստիքիոսն ընդհանուր ողբերգութեանը վրայ քանի մը պզտիկ անդրադարձութիւններ ընելու : Եւստիքիոսն որ առաջին հատուածներուն մէկուն մէջ ըսեր էինք Սաւրիի վրայ , հոս ալ շատ աղէկ կ'երևայ այն պակասութիւնը . բոլոր ողբերգութիւնը ամենեւին Եւստիքիոսն ողբովը չէ գրուած . տեղեւոյն սովորութիւնները , ժամանակին վիճակը , մտածութեանց կրթութեան աստիճանը ամենեւին դուրս ցատքած չէ . լեզուն ալ այն ազգին յատուկ բնաւորութեան յարմար չէ . ուր ընդհանուր կառակն ասոնք թէ որ ողբերգութեան վրայ աւելցուած ըլլային , շատ մեծ յարգ կ'առնէր անիկայ : Եւստիքիոսն խստութիւն ալ , բայց հոս պարզ իբրեւ ողբերգական արուեստ կը մտածենք ասիկայ , մասնաւորապէս Եւստիքիոսն խօսակցութեանց մէջ շատ աւելի անուշ պէտք էր ըլլալ , որպէս զի զգայուն սրտի մը խօսքերուն պատշաճ ըլլայ ըստաճքին կերպն ալ . ուրիշ կողմանէ ալ՝ թէպէտ կ'իմացուի որ խօսողները նոր դարու մարդիկներ են , բայց դեռ շատ աւելի պէտք էր ըլլար : Եւստիքիոսն ընդհանուր միութեանը վրայ նայելով՝ այն չափ լաւ կապակցութիւն չկայ մէջը , որ ողբերգութիւն մը կազմելու ու հանդիսականաց զգացմունք մը տալու համար՝ շատ հարկաւոր բան է : Եւստիքիոսն կրօնք՝ այնպէս սիրտ շարժող ու գթութեան արցունքներ թափել տուող ողբերգութիւն մը չէ , մանաւանդ թէ մարդուս վրայ սարսափ մը կը ձգէ . Փիլիպպոս իրեն բռնաւոր բնաւորութեամբը չկրնար սիրելի ըլլալ . կը դողանք իրմէն ու կարծես թէ ողբերգութեան վերջը իրեն կենդանի մնալով՝ մարդուս աչքին առջեւն անցնել կու տայ այն արեան հեղեղները , որ այդ վայրագ սիրտը արտաբանօք դեռ պիտի վազընել տայ . և բոլոր իրեն մտածութիւններովը կը դառնայ ողբերգութիւնը , մէկը կուրութեամբ իրեն կամքին հրահանգել կու տայ , մէկը քննութեան կը հանէ , Եւստիքիոսն՝ ատելութենէ ու վրէժխնդրութենէ զատ բան չցուցը :

ներ : Իսկ Կարողոսի ու Եղիսաբէթին վրայ գալով՝ ասոնք ալ իրարու հետ քիչ կը խօսին ու կիրքը աւելի սրտերնուն մէջ կը մնայ : յողովքը Փիլիպպոսի չար մտքերուն կը ծառայէ , ու ամենահին սրտի չղաչիւր : Եւս առաւել այն ատեն աւելի սիրտ շարժող չէ այդ ողբերգութիւնը՝ երբոր վերջի տեսարանին այնպէս անգուժ կերպով մը Կարողոս ու Եղիսաբէթ գետինը կը տարածուին , և երբորդ մահ մըն ալ կը ըսուի . և այս բաներուն ներկայ՝ բռնաւորն ու իրեն չար խորհրդակիցը միայն կը գտնուին :

Բնիկայ սաստիկ հարուած է զգայուն սրտերու համար . և ըստ ինքեան խիստ քննութեամբ նայելով , Եղիսաբէթը Կարողոսի հետ մէկտեղ մեռցնելը՝ սրտմուծեան դէմ պակասութիւն մըն է . բայց ինչ կերպով որ ալ ըլլար , պէտք էր միշտ այս տեսարանին վրայ զգալի փոփոխութիւն մը ընել ու գոնէ սարսափին հետ բաւական անոյշ զգացմունք մըն ալ սփռել հանդիսականաց սրտին մէջ :

(ԿԸ ՀԵՐՈՒՆԱՅՈՒՒ)

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ

Ի ՎԱՂԱՄԵՌԻԿ ՄԱՀ

ԱԶՆՈՒԱԶԱՐՄ ՕՐԻՈՐԴԻՆ

ՂՈՒՅԻԱՅ ԱԼԼԱՀՎԵՐՏԵԱՆ

Սինչդեռ ի կէտն երկնից ի դաշտ կապուտակ
Գեղեցկաճեմ շողայ լուսին արծաթի ,
Եւ յանկարծ բարկ ամպոյն ի քող սեւորակ
Լուսաճաճանչ ծածկի ճակատ գեղանի :

Եւ յայէս աւաղ մերս () ընդդէմ նազելի ,
Սինչ յարշալոյս ճեմէր տիոց վարդազոյն ,
Ո՛վ բօթաբեր մահուն աւար ցանկալի ,
Սօրն ի գրկաց վարէր ի նիրհ մըշտաբուն :

Բտուածատրեան տոհմին դու բոյս մատաղիկ ,
Յուսով սիրով եւ հաւատով անսասան ,
Ի տապախառն հողմոյ մահուն ընկեցիկ՝
Բզհայրենիդ թողեալ լըքեր բուրաստան :

Սիրտ ըզգայուն իբր հանդուրժել կարէ աստ .
Տուր ինձ դարձուածս , ո՛ր լուսնիստ դու ծըմակ .
Ե՛հա տապանն ընդ հովանեաւ կայ նոճեաց՝
Ունայնութեան ունամահութեան յիշատակ :

Հապա , քերթողդ , յառաջ մատիւր տըխրագին՝
Եպրողոնեան առեալ զբընարն ի ձեռին ,
Եւ նազելոյդ առ սրնարաւ տապանին՝
Երգեալ զգարուն թարշամ ի շունչ ժանտ հիւսսին :